

De onzichtbare handicap van het jeugdstrafrecht

De taalvaardigheden van minderjarige verdachten en de implicaties voor het jeugdstrafrecht²

DD 2017/71

1. Inleiding

De aanwezigheid van ernstige taalproblemen bij de meerderheid van de delinquente autochtone jeugdigen en jeugdigen met een migratieachtergrond is een onbekend fenomeen in Nederland. Zodra jeugdigen in Nederland in aanraking komen met politie en justitie worden er uitgebreide profielen gemaakt waar de eventuele risicofactoren in worden vermeld.³ Wat er echter niet gebeurt in Nederland, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Engeland, is dat er bij deze groep jeugdigen – zo vroeg mogelijk – een inschatting wordt gemaakt van de taalvaardigheden. Beleidsmakers in Engeland zijn zich bewust dat deze jeugdigen met een grotere achterstand hebben door de niet eerder gediagnosticeerde taalproblemen en men realiseert zich dat de rechten van de jeugdige verdachte mogelijk geschonden kunnen worden.⁴ In Nederland zijn we nog niet zover.

Het klinkt vrij logisch dat jeugdige verdachten met meervoudige sociaal-emotionele, cognitieve en ontwikkelingsproblemen ook een taalprobleem hebben. Is het één niet gewoon het gevolg van het ander? Waarom is het belangrijk voor het jeugdstrafrecht om de taalproblemen van deze jeugdigen te identificeren? In dit artikel zal een antwoord op deze vragen worden geformuleerd.

Als het gaat om taalproblemen snijdt het mes aan twee kanten. Taalproblemen hebben enerzijds effect op de jeugdigen *zelf* en er is een relatie met delinquent gedrag, dit heeft implicaties als het gaat om (vroegtijdige) screening, behandeling en de interventies die worden aangeboden. Anderzijds zijn jeugdigen – die eenmaal taalproblemen hebben – *kwetsbaar* als verdachte in een juridische procedure, vooral als het gaat om de *fair trial* principes. Dit heeft implicaties voor de waarborgen die er (zouden moeten) zijn als het gaat om de procedurele rechten van de verdachte.

De afgelopen jaren is het onderzoek naar taalvaardigheden bij jeugdige verdachten in opkomst. In de Verenigde Staten is onderzoek gedaan door Sanger e.a.⁵, in Engeland door

1 K.G.M. van Dijk - Fleetwood-Bird is docent-onderzoeker bij de sectie Recht en gezondheidszorg aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en is als logopedist 20 jaar werkzaam geweest in Rotterdam e.o. met jeugdigen met spraak- en taalproblemen in de eerstelijns gezondheidszorg. Zij bereidt thans een proefschrift: 'Caught by language', *Oral language competence of young offenders and the implications for the Dutch Youth Justice System*.

2 Citeerwijze: K.G.M. van Dijk - Fleetwood-Bird, 'De onzichtbare handicap van het jeugdstrafrecht. De taalvaardigheden van minderjarige verdachten en de implicaties voor het jeugdstrafrecht', DD 2017/71.

3 O.a. Landelijk Instrumentarium Jeugdstrafrechtketen (LIJ): www.wegwijzerjeugdenveiligheid.nl/fileadmin/w/wegwijzerjeugdenveiligheid_nl/oudesite/doc/criminele_jongeren/LIJ-Leidraad-in-de-Keten.pdf.

4 Zie: Sentence Trouble - the Communication Trust: www.sentencetrouble.info/; The Advocate's Gateway: www.theadvocatesgateway.org/.

5 D.D. Sanger e.a., 'Cultural analysis of communication behaviors among juveniles in a correctional facility', *Journal of Communication Disorders* 2000-33, p. 31-57; D.D. Sanger, K. Hux & M. Ritzman, 'Female juvenile delinquents, pragmatic awareness of conversational interactions', *Journal of Communication Disorders* 1999-32, p. 281-295; D. Sanger e.a., 'Prevalence of language problems among adolescent delinquents', *Communication Disorders Quarterly* 2001-23, p. 17-26; D.D. Sanger e.a., 'Oral skills of female juvenile delinquents', *American Journal of Speech-Language Pathology*, 1991-6(1), p. 70-76.

Bryan e.a.⁶ en door Snow en Powell in Australië.⁷ De onderzoeken tonen aan dat een groot percentage (variërend van 50% tot 73,3%) van de jeugdigen in het strafrechtssysteem een significante, en daarvoor niet gediagnosticeerde, ernstige taalstoornis hebben. In Nederland blijken deze taalproblemen ook, in dezelfde mate, te bestaan bij delinquente jeugdigen. Aandacht voor kwetsbare verdachten in het strafproces is niet nieuw.⁸ De vraag die in deze bijdrage aan de orde komt is hoe juist *beperkte taalvaardigheden* de verdachte kwetsbaar maken en de huidige werkwijze in het jeugdstrafrecht kunnen beïnvloeden. Men moet dan denken aan de verhoren die afgenomen worden op het moment dat de jongere nog een verdachte is, de deelname aan de strafzitting, de afspraken met de reclassering, de interventies die aangeboden worden, die verbaal zijn, maar ook therapieën of slachtoffer-dader gesprekken waarbij taal het voornaamste middel is om de boodschap over te brengen. Hieronder zal in paragraaf 2 uiteen worden gezet wat de relatie is tussen taalvaardigheden en delinquent gedrag. De auteur heeft in haar hoedanigheid als logopedist taalonderzoek verricht in de Justitiële Jeugd Inrichting De Hartelborgt in Spijkenisse (hierna: de Hartelborg).⁹ De resultaten van dit onderzoek zullen in paragraaf 3 worden beschreven. In paragraaf 4 zal de doorwerking van taalproblemen tijdens het strafproces worden besproken; tijdens het verhoor en tijdens de zitting als het gaat om het recht op effectieve participatie zoals beschermd in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind en een aantal Europese richtlijnen. In paragraaf 5 wordt besloten met enkele conclusies, waarna enige aanbevelingen volgen.

2. Taalvaardigheden en de relatie tot delinquent gedrag

Taalvaardigheden refereren aan een set auditieve- en verbale (luister- en spreek)vaardigheden die normaal gesproken vanaf de geboorte gestaag worden ontwikkeld. Men kan receptieve vaardigheden (begrijpen van taal) en productieve vaardigheden (spreken van taal) onderscheiden. De receptieve vaardigheden worden iets eerder ontwikkeld dan de productieve vaardigheden, dit geldt bij het aanleren van de moedertaal maar ook bij het aanleren van een tweede taal. Gedurende de eerste vijf jaar van het leven wordt de meeste taal aangeleerd. Vanaf de kleutertijd verloopt het taalverwervingsproces in een explosief

6 K. Bryan, 'Preliminary study of the prevalence of speech and language difficulties in young offenders', *International Journal of Language and Communication Disorders* 2004-39(3), p. 391-400; K. Bryan, J. Freer & C. Furlong, 'Language and communication difficulties in juvenile offenders', *International journal of language & communication disorders* 2007-42(5), p. 505-520.

7 P.C. Snow & M.B. Powell, Australian Institute of Criminology 'Youth (in)justice: Oral language competence in early life and risk for engagement in antisocial behaviour in adolescence', *Trends & issues in crime and criminal Justice* 2012-3, p. 421; P.C. Snow, 'Child maltreatment, mental health and oral language competence: Inviting speech language pathology to the prevention table', *International Journal of Speech Language Pathology* 2009-11(12), p. 95-103; P.C. Snow & M.B. Powell, 'Oral language competence in incarcerated young offenders: Links with offending severity', *International Journal of Speech Language Pathology* 2011-12, (13-6), p. 480-9; P.C. Snow & M.B. Powell, 'Oral Language Competence, Social Skills and High-risk Boys: What are Juvenile Offenders Trying to Tell us?', *Children & Society* 2008-22(1), p. 16-28; P.C. Snow & M.B. Powell, 'What's the story? An exploration of narrative language abilities in male juvenile offenders', *Psychology, Crime and Law* 2005-11(3), p. 239-253; P.C. Snow & M.B. Powell, 'Developmental language disorders and adolescent risk: A public-health advocacy role for speech pathologists?', *International Journal of Speech Language Pathology* 2004a-6(4), p. 221-229; P.C. Snow & M.B. Powell, 'Interviewing juvenile offenders: The importance of oral language competence', *Current Issues in Criminal Justice* 2004b-16(2), p. 220-225; P.C. Snow e.a., 'Language functioning, mental health and alexithymia in incarcerated young offenders', *International Journal of Speech- Language Pathology* 2016-26(1), p. 111-136.

8 O.a. de beperkt capabele verdachte in: P.H.P.H.M.C. van Kempen, 'Aandacht voor de slechts beperkt capabele verdachte in voor – en hoofdonderzoek – aanbevelingen voor de wetgever', *DD* 2016/22, p. 271-288 en de LVG jongeren in: M. Teeuwen, *Verraderlijk gewoon, Licht verstandelijk gehandicapte jongeren, hun wereld en hun plaats in het strafrecht*, Amsterdam: SWP 2012.

9 De resultaten van het taalonderzoek zijn niet eerder gepubliceerd.

hoog tempo. 'All hell breaks loose' in deze periode, volgens een Amerikaanse taalkundige.¹⁰ Dit betekent dat als kinderen naar school gaan, zij al een uitgebreid receptief en productief taalgebruik hebben en dat zij hun ervaringen kunnen delen met anderen door te praten. Onder optimale omstandigheden vindt de spraak-taalontwikkeling plaats in de context van een veilige hechting en de ontwikkeling van het geweten. Het parallel lopen van deze ontwikkelingen laat zien dat de rol die de taalvaardigheid speelt in de ontwikkeling van de sociale vaardigheden van cruciaal belang is. Tevens is er een verband tussen de problematiek van verwaarlozing en mishandeling van kinderen en een spraak-taalontwikkelingsachterstand.¹¹

Taalvaardigheden van jonge kinderen spelen een cruciale rol bij de overgang naar geletterdheid in de eerste schooljaren. Leren lezen is fundamenteel een linguïstische vaardigheid.¹² Lees- en spelvaardigheden zijn onlosmakelijk verbonden met het succesvol kunnen doorlopen van de schoolloopbaan; dit geldt voor bijna alle vakken.¹³ Succes op school vergroot de kans dat een jongere zal doorleren en uiteindelijk genoeg vaardigheden heeft om de arbeidsmarkt te betreden. In Australië wordt er alleen in de eerste drie jaar aandacht besteed aan 'leren om te lezen'. Daarna is het onderwijs gericht op 'lezen om te leren'.¹⁴ In Nederland is dat niet anders: de eerste schooljaren worden gebruikt om het lezen onder de knie te krijgen, daarna is het lezen een onmisbaar middel voor de andere vakken. Kinderen die de eerste vaardigheid niet onder de knie hebben (leren om te lezen) ondervinden daarna veel problemen met het tweede (lezen om te leren). Voor jongens in het bijzonder is dit vaak de periode (rond de acht jaar) dat deze problemen tot uiting komen in de klas.¹⁵ Deze jongens, bij wie de taalstoornissen niet zijn gediagnosticeerd en die problemen geven in de klas, worden gezien als kinderen met gedragsproblemen (terwijl ze eigenlijk een taalprobleem hebben).

Taalverwerving is een multifactorieel proces: taalaanbod, aangeboren taalverwervingsvermogen, cognitieve ontwikkeling, sociaal emotionele ontwikkeling en fijn motorische vaardigheid spelen allemaal een rol. Taalontwikkeling is dus nauw verbonden met de totale ontwikkeling van het kind.¹⁶ Men spreekt van een *primaire* taalstoornis als de taalstoornis op zichzelf staat en niet te verklaren is vanuit andere problemen. Er is bij een primaire taalstoornis een achterstand in de taalontwikkeling ontstaan, zowel in de ontwikkeling van het taalbegrip als de taalproductie (de woordenschat en de zinsbouw) of in de uitspraak (het vormen van de klanken). Taalproblemen kunnen *secundair* ontstaan als gevolg van andere problemen zoals aandachts-en/of concentratiestoornissen of ze staan in relatie met cognitieve problemen (zoals een verstandelijke handicap), een gehoorstoornis of een psychische stoornis. Secundaire taalproblemen kunnen ook ontstaan als er sprake is van meertaligheid en als de Nederlandse taal op latere leeftijd is aangeleerd. Voor professionals is het niet

10 S. Pinker, *The Language Instinct. How the Mind Creates Language*, Harmondsworth: Penguin 2015 in: A.M. Schaerlaekens, *De taalontwikkeling van het kind*, Groningen: Wolters-Noordhoff 2016, p. 146.

11 P.C. Snow, 'Child maltreatment, mental health and oral language competence: Inviting speech language pathology to the prevention table', *International Journal of Speech Language Pathology* 2009-11(12), p. 95-103.

12 H.W. Catts & T.P. Hogan, 'Language basis of reading disabilities and implications for early identification and remediation', *Reading Psychology* 2003-24, p. 223-246.

13 J.E. Dockrell, G. Lindsay & O. Palikara, 'Explaining the academic achievement at school leaving for pupils with a history of language impairment: Previous academic achievement and literacy skills', *Child Language Teaching and Therapy* 2011-27(2), p. 223-237 en A.M. Schaerlaekens, *De taalontwikkeling van het kind*, Groningen: Wolters-Noordhoff 2016, p. 225.

14 P.J. Hines, B. Wible & M. McCartney, 'Learning to read, reading to learn', *Science* 2010-23(328), p. 447.

15 N.J. Cohen, R. Menna & D. Vallance, 'Language, social cognitive processing, and behavioral characteristics of psychiatrically disturbed children with previously identified language and unsuspected language impairments', *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 1998-39, p. 853-864.

16 A.M. Schaerlaekens, *De taalontwikkeling van het kind*, Groningen: Wolters-Noordhoff 2016, p. 252.

altijd eenvoudig om te achterhalen wat de oorzaak is van het taalprobleem. Bij de meeste jeugdigen blijft de oorzaak van de taalstoornis onbekend.¹⁷ In Nederland wordt de term 'Taalontwikkelingsstoornis' (TOS) gebruikt voor jeugdigen met een primaire taalstoornis. In deze bijdrage zal worden gesproken over een *taalstoornis of taalprobleem*, waarbij zowel primaire- als secundaire taalstoornissen worden bedoeld.^{18,19}

Delinquent gedrag van jeugdigen vormt een complex probleem en een uitdaging voor iedereen die professioneel met deze jeugdigen te maken heeft. Jeugdigen met taalstoornissen hebben te maken met vooroordelen en stigmatisering. Deze stigmatisering begint vaak al op jonge leeftijd, in het klaslokaal waar de jeugdigen moeite hebben met taal, lees- en schrijfopdrachten en de eisen die worden gesteld aan de interactie in de klas. Deze vaardigheden worden ook wel 'oral language competence' genoemd oftewel; (mondelijke) taalvaardigheden. 'Oral language competence' wordt ook wel omschreven als:

"The ability to use and understand spoken language in a range of situations and social exchanges, in order to successfully negotiate the business of everyday life."²⁰

Een aantal onderzoeken heeft een relatie aangetoond tussen taal- en gedragsproblemen bij jonge kinderen. Onvoldoende taalvaardigheden vormen een risicofactor met ongunstige uitkomsten.²¹ Namelijk dat taalontwikkelingsstoornissen bij vijfjarige jongens een risicofactor zijn voor later optredend (tegen de tijd dat ze 19 jaar oud zijn) antisociaal en delinquent gedrag.²² Uit Engels onderzoek blijkt dat taalproblemen in de vroege jeugd een risicofactor vormen voor andere problemen zoals lees- en schrijfproblemen en stagnatie op school, wat vervolgens weer een risico is voor delinquent gedrag. Ondanks dat jeugdigen vaak wel het label 'kwetsbaar' krijgen (door bijvoorbeeld een uithuisplaatsing, drugsgebruik of psychische problematiek), wordt de taalstoornis zelden onderkend.²³ Australisch longitudinaal onderzoek heeft aangetoond dat slechte taalvaardigheden in de jonge jaren de kans verhogen op antisociaal gedrag bij 14 jarigen.²⁴ Men heeft daar dan ook bepleit dat het oplossen van taalproblemen bij jonge kinderen een preventieve strategie kan zijn, gericht op vermindering van antisociaal en delinquent gedrag. Indien preventieve

-
- 17 S. McLeod, F. Press & C. Phelan, 'The (In)visibility of Children with Communication Impairment in Australian Health, Education, and Disability Legislation and Policies', *Asia Pacific Journal of Speech, Language and Hearing* 2010, volume 1, p. 68.
 - 18 In Engelstalige onderzoeken worden primaire taalstoornissen meestal aangeduid als 'Specific Language Impairment' (SLI), en primaire en secundaire taalstoornissen als 'Speech, Language and Communication Needs (SLCN).
 - 19 J. Bercow, *A Review of Services for Children and Young People (0-19) with Speech, Language and Communication Needs*, London: Department for Children, Schools and Families (DfES) 2008, p. 13.
 - 20 P.C. Snow & M.B. Powell, Australian Institute of Criminology 'Youth (in)justice: Oral language competence in early life and risk for engagement in antisocial behaviour in adolescence', *Trends & issues in crime and criminal Justice* 2012-3, p. 421.
 - 21 N. Cohen, M. Davine & N. Horodeszky, 'Unsuspected language impairment in psychiatrically disturbed children: Prevalence and language and behavioral characteristics', *Journal of the American Academy of Adolescent Psychiatry* 1993-32, p. 595-603.
 - 22 J.H. Beitchman e.a., 'Fourteen year follow-up of speech/language-impaired and control children: Psychiatric outcome', *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 2001-40, p. 75-82; J.H. Beitchman e.a., 'Adolescent substance use disorders: Findings from a 14-year follow-up of speech/language impaired and control children', *Journal of Clinical Child Psychology* 1999-28(3), p. 312-321; E.B. Brownlie e.a., 'Early language impairment and young adult delinquent and aggressive behavior', *Journal of Abnormal Child Psychology* 2004-32(4), p. 453-467.
 - 23 K. Bryan e.a., 'Language difficulties and criminal justice: the need for earlier identification', *International Journal of Language & Communication disorders* 2015, vol. 50, no. 6, p. 763.
 - 24 W. Bor, T.R. McGee & A.A. Fagan, 'Early risk factors for adolescent antisocial behaviour: An Australian longitudinal study', *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 2004-38(5), p. 365-372.

maatregelen afwezig zijn kunnen deze risicovolle jongen 'tussen de mazen van het net glippen' en alsnog in het justitiële systeem belanden. Uit onderzoek blijkt dat deze preventieve programma's het meest (blijvend) succesvol zijn als verschillende risicofactoren, gedurende langere tijd, tegelijkertijd worden aangepakt, waaronder taalproblemen. Er is immers geen primaire oorzaak van crimineel gedrag, zo is er ook niet één oplossing.²⁵ Door deze onderzoeken is in ieder geval duidelijk geworden dat taalproblemen bij jeugdigen een zelfstandige risicofactor vormen voor het vertonen van delinquent gedrag.

Een systematische beoordeling van 16 recente onderzoeken naar het taalvermogen van delinquente jeugdigen heeft aan het licht gebracht dat zowel autochtone jeugdigen als jeugdigen met een migratieachterstand, die met het justitiële netwerk in aanraking komen zeer waarschijnlijk onopgemerkte (niet eerder gediagnostiseerde) ernstige taalproblemen hebben en er is bij alle onderzoeken bewijs gevonden voor een sterke correlatie tussen delinquent gedrag van jeugdigen en taalproblemen.²⁶ De delinquente jeugdigen scoren significant lager op de taaltesten dan de niet delinquente jeugdigen in de controlegroepen. Deze bevindingen hebben o.a. in Engeland tot het signaal geleid dat er meer bewustzijn en meer scholing moet komen voor dit probleem.²⁷

Als men een groep experts op dit gebied bij elkaar brengt en hen vraagt om de risicofactoren te noemen voor delinquent gedrag bij jeugdigen (criminogene factoren), is het waarschijnlijk dat factoren zoals mannelijk geslacht, lage socio-economische status, lage academische vaardigheden, opvoedingsstijl en mentale problemen bij de ouders als belangrijkste variabelen zullen worden genoemd. In de loop der jaren is er een pendelbeweging te zien in de verschillende criminologische benaderingen en verklaringen.²⁸ Delinquent gedrag valt doorgaans niet te verklaren uit één enkele factor. De experts zullen het nut van het verbeteren van sociale vaardigheden benoemen maar het is niet waarschijnlijk dat er specifiek zal worden gesproken over de taalvaardigheden en de rol die deze spelen als risicofactor. In Nederland is deze manier van kijken naar taalvaardigheden niet anders.

Er is in Nederland veel onderzoek gedaan naar licht verstandelijk gehandicapten binnen de justitiële keten.²⁹ Ook hier wordt gesproken over de risicofactoren zijnde een complex samenspel van verschillende elementen binnen diverse levensdomeinen die bijdragen aan crimineel gedrag. De kans op crimineel gedrag neemt vooral toe als sprake is van een opeenstapeling van risicofactoren op meerdere gebieden. Taalvaardigheden worden niet gezien als (zelfstandige) risicofactor, maar 'taal en communicatie' worden alleen maar als 'minder ontwikkeld' benoemd als cognitief kenmerk van een LVG-jongere.³⁰ En dat terwijl er juist steeds meer bewijs wordt gevonden dat taalvaardigheden als 'sleutelcompetentie' worden geïdentificeerd.³¹ Er is zelfs onderzoek gedaan naar een verband tussen het type taalstoornis en het type delict. Uit Deens onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat jeugdigen met

25 National Crime Prevention, *Pathways to prevention: developmental and early intervention approaches to crime in Australia, Summary Volume*, National Crime Prevention Attorney-General Department: 1999, p. 20.

26 De onderzoeken hebben plaatsgevonden tussen 1982 en 2016 in de Verenigde Staten, Engeland en Australië. Zie: A.S. Anderson, J. Hawes & P.C. Snow, 'Language impairments among youth offenders: A systematic review', *Children and Youth Services Review* 2016-65, p. 195.

27 *Ibid.*, p. 200.

28 I. Weijers & C. Eliaerts, *Jeugdcriminologie, Achtergronden van jeugdcriminaliteit*, Den Haag: Boom Lemma uitgeverij 2015, p. 18.

29 O.a. V. Drost e.a., *Mensen met een licht verstandelijke beperking in het justitiële domein. Een verkenning naar de huidige uitvoeringspraktijk*, Significant: 2 december 2016 (online publiek) en M. Teeuwen, *Verraderlijk gewoon, Licht verstandelijk gehandicapte jongeren, hun wereld en hun plaats in het strafrecht*, Amsterdam: SWP 2012.

30 M. Teeuwen, *Verraderlijk gewoon, Licht verstandelijk gehandicapte jongeren, hun wereld en hun plaats in het strafrecht*, Amsterdam: SWP 2012, p. 16-23.

31 P.C. Snow e.a., 'Improving communication outcomes for young offenders: A proposed response to intervention framework', *International Journal of Language & Communication disorders* 2015-50(1), p. 1-13.

ernstige expressieve taalproblemen significant meer werden veroordeeld voor seksuele misdrijven.³²

3. Taalvaardigheden in een justitiële jeugdinrichting

In 2012 is er onderzoek naar de taalvaardigheden van jonge delinquenten verricht in Nederland, in De Hartelborgt. De Hartelborgt is een van de drie locaties van de Rijks Justitiële Jeugdinrichting (RJI).³³

Er is sinds 2005 een dalende instroom van jeugdigen met een strafrechtelijke titel gaande. In 2012 zijn in totaal 1869 jeugdigen op strafrechtelijke titel in een JJI opgenomen, in 2015 is dit aantal gedaald tot 1437. De Hartelborgt heeft plaats voor 105 jeugdigen in de leeftijd van 12 tot en met 24 jaar en is een gesloten inrichting.³⁴ In De Hartelborgt verblijven jeugdigen die om strafrechtelijke redenen zijn opgenomen in de jeugdinrichting. Zij verblijven op basis van een preventieve hechtenis, nachtdetentie, jeugddetentie of een PIJ-maatregel (Plaatsing in een Inrichting voor Jeugdigen). De Hartelborgt heeft een opvangafdeling, een behandelafdeling en een forensische observatie- en begeleidingsafdeling (FOBA) en een afdeling voor ernstige psychiatrische problematiek (VIC).

Bij een willekeurige selectie³⁵ van 30 jongens in de leeftijd van 15 tot 18 jaar is taalonderzoek verricht met de Clinical Evaluation of Language Fundamentals (CELF-4nl).³⁶ Dit onderzoeksinstrument is identiek aan het instrument dat is gebruikt bij het taalonderzoek in onder andere Engeland en Australië. De CELF-4nl is gestandaardiseerd voor Nederlandstalige kinderen en adolescenten. Doel van het taalonderzoek is om te bepalen welk percentage van de jeugdigen kan worden gediagnosticeerd met een taalstoornis en of dit percentage afwijkt van niet-delinquente jeugdigen. Er is geen controlegroep van niet-delinquente jeugdigen getest. Schattingen omtrent de prevalentie van taalstoornissen bij jeugdigen lopen uiteen van 1 tot 19%, afhankelijk van de gehanteerde criteria en definities.³⁷ Bij onderzoek in de Verenigde Staten en Australië is er een controlegroep getest van niet-delinquente jeugdigen (12-19 jaar). Bij 0-4% van deze jeugdigen was sprake van een taalstoornis.³⁸

Naast de CELF-4nl is er ook een vragenlijst over de communicatie afgenomen. Deze lijst geeft een beeld van hoe de jongere *zelf* over zijn spreek- en communicatieve vaardigheden

32 S.E. Mouridsen & K.M. Hauschild, 'A long term study of offending in individuals diagnosed with a developmental language disorder as children', *International Journal of Speech and Language Pathology* 2009/11, p. 171-179.

33 Zie: www.dji.nl/locaties/justitiële-jeugdinrichtingen/de-hartelborgt/.

34 Ministerie van Veiligheid en Justitie: Dienst Justitiële Inrichtingen, *DJI in getal 2011-2015, de divisies GW/VB en ForZo/JJI nader belicht*. April 2016: www.dji.nl/binaries/dji-in-getal-2011-2015-definitief_tcm41-121762.pdf, p. 77-79.

35 Er is een willekeurige selectie van 30 jeugdigen gemaakt. Voorwaarden: de jeugdigen mochten niet ouder zijn dan 18 jaar, ze hadden meer dan 3 jaar Nederlands onderwijs gevolgd en ze verbleven niet op de forensische observatie- en begeleidingsafdeling (FOBA). Zowel autochtone jeugdigen als jeugdigen met een migratieachterstand zijn getest.

36 De Clinical Evaluation of Language Fundamentals 4 – Nederlandse versie (CELF-4nl) is een individueel af te nemen instrument om taal- en communicatieproblemen bij kinderen en jeugdigen van 5-18 jaar te diagnosticeren. De test kan worden afgenomen door logopedisten, schoolpsychologen en (ortho)pedagogen. De test is een bewerking van de Amerikaanse CELF-4 (2003) en kan in elke situatie worden gebruikt waarin een onderzoeker de taalvaardigheid van een jongere wil nagaan. Zie ook: E. Semel, E.H. Wilg & W.A. Secord, *CELF-4nl Clinical Evaluation of Language Fundamentals Nederlandse versie Handleiding*, Pearson: Amsterdam: Pearson 2010, p. 17-23.

37 F. Coster, *Behavioral Problems in Children with Specific Language Impairments* (diss. Groningen), Groningen: Uitgeverij Stichting Kinderstudies 2001; L. Leonard, *Children with Specific Language Impairment*, Cambridge Mass: MIT Press 2000 in: A.M. Schaerlaekens, *De taalontwikkeling van het kind*. Groningen: Wolters-Noordhoff 2016, p. 260.; J. Tomblin e.a., 'The association of reading disability, behavioural disorders and language impairment among second grade children', *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 2000-41, p. 473-482.

38 Zie Table 1 in: A.S. Anderson, J. Hawes & P.C. Snow, 'Language impairments among youth offenders: A systematic review', *Children and Youth Services Review* 2016-65, p. 198.

denkt. Er worden vragen gesteld over onder andere de stem, het taalbegrip en de interactie met anderen. Dit vragenformulier is gebruikt in eerder onderzoek, onder andere in het onderzoek van Burrows en Yiga in Engeland en Citro in Italië.³⁹ Bij het onderzoek in Nederland is er een vraag aan toegevoegd, namelijk: *'Heb je wel eens logopedie gehad?'* Deze vraag is bedoeld om te inventariseren hoe vaak de jeugdigen met logopedie in aanraking zijn geweest.

De *kernscore*⁴⁰ is in het onderzoek van de Hartelborgt gebruikt om te bepalen of er bij de jongere, in zijn algemeenheid, sprake is van een taalprobleem. Bij 90% van de jeugdigen is er sprake van een taalstoornis, bij 76,7% is er zelfs sprake van een *ernstige* taalstoornis. De bevindingen komen overeen met taalonderzoek bij delinquente jeugdigen in Engeland, waar het percentage delinquente jeugdigen met een taalstoornis op 73,3% lag.⁴¹ Meer specifiek dan de Kernscore is de *Expressieve Taalindex*.⁴² Deze wordt gebruikt om te bepalen of er bij de jeugdigen sprake is van een probleem in het taalgebruik (taalexpressie). Bij 90% is het er sprake van een stoornis in de expressieve functie, en bij 76,7% is er sprake van een *ernstige* stoornis in de expressieve functie.

Bij de Vragenlijst Communicatie komt de uitslag niet overeen met de mate waarin er taalproblemen zijn geconstateerd: driekwart van de jeugdigen (76,7%) geeft aan dat er *niet of nauwelijks* communicatieproblemen zijn terwijl er bij 90% van de jeugdigen wel sprake is van een taalprobleem. 70% van de jeugdigen met een taalstoornis heeft nooit eerder een logopedische behandeling ondergaan. Van de groep jeugdigen die logopedie het hardst nodig heeft, de categorie met een *ernstige* taalstoornis, heeft 60% geen logopedie ontvangen. Geconcludeerd kan worden dat de resultaten van dit onderzoek aansluiten op de bevindingen van gelijksoortig onderzoek in het buitenland, namelijk dat er vaak sprake is van taalproblemen bij gedetineerde jeugdigen. Bij 90% van de gedetineerde is er sprake van een taalstoornis en van die 90% heeft 76,7% een *ernstige* taalstoornis. Uitgaande van een percentage taalstoornissen bij niet delinquente jeugdigen van 0-4%⁴³ is het percentage in taalstoornissen bij delinquente jeugdigen in Nederland aanzienlijk hoger.

Taalvaardigheden zijn meetbaar, net als de intelligentie. Bij een heterogene groep delinquente jeugdigen kunnen taalproblemen ontstaan door verschillende oorzaken. De oorzaak van het taalprobleem kan primair een taalstoornis zijn maar ook secundair taalprobleem door cognitieve problemen, sociaal-emotionele problemen, meertaligheid of door een combinatie van oorzaken. Uit dit onderzoek blijkt dat 76,7% van de onderzochte jeugdigen in een JJI kampt met ernstige taalproblemen, ongeacht de oorzaak en achtergrondproblematiek. Bij een aantal van deze jeugdigen zal het taalprobleem duidelijk op de voorgrond staan, maar bij een groot aantal zal het taalprobleem waarschijnlijk onopgemerkt blijven,

39 S. Burrows & I. Yiga, *Youth Offending and Speech Language Therapy (a controlled study)*, London: Ealing Counsel 2012; R. Citro, A.G. De Cagno & T. Rossetto, Federazione Logopedisti Italiani, 'Prevalence of Speech-Language-Communication difficulties in Italian young offenders: a pilot study', CLOL Congres mei 2012.

40 De *kernscore* bestaat uit de som van de normscores van de onderdelen 'Zinnen herhalen', 'Zinnen formuleren', 'Definities van woorden' en 'Woordcategorieën totaal'. Bij een score van 77 en lager is er sprake van een taalstoornis.

41 K. Bryan, 'Preliminary study of the prevalence of speech and language difficulties in young offenders', *International Journal of Language and Communication Disorders* 2004-39(3), p. 391-400; K. Bryan, J. Freer & C. Furlong, 'Language and communication difficulties in juvenile offenders', *International journal of language & communication disorders* 2007-42(5), p. 505-520.

42 De *Expressieve Taalindex* wordt gebruikt om te bepalen of er bij de jeugdigen sprake is van een probleem in het taalgebruik. (In tegenstelling tot het taalbegrip). De *Expressieve Taalindex* bestaat uit de som van de onderdelen 'Zinnen herhalen', 'Zinnen formuleren', 'Definities van woorden' en 'Woordcategorieën Expressief'. Bij een score van 77 en lager is er sprake van een stoornis in de taalexpressie.

43 Zie Table 1 in: A.S. Anderson, J. Hawes & P.C. Snow, 'Language impairments among youth offenders: A systematic review', *Children and Youth Services Review* 2016-65, p. 198.

zelfs voor de professionals. De taalproblemen verdwijnen voor de professionals naar de achtergrond door de overige problematiek.

4. Doorwerking van ernstige taalproblemen tijdens het strafproces

Minderjarigen die in aanraking komen met jeugdstrafrecht hebben op grond van internationale, Europese en nationale regelgeving recht op een behandeling die op hen is afgestemd. De gedachte hierachter is dat minderjarigen nog in ontwikkeling zijn en kwetsbaarder zijn dan volwassenen.⁴⁴ Een ernstig taalprobleem maakt een jeugdige *nog* kwetsbaarder dan hij al is. Van belang is om te weten op welke punten de kwetsbaarheid van een ernstig taalprobleem doorwerkt in het strafproces. De twee belangrijkste momenten die hier worden besproken zijn het verhoor en de participatie tijdens de zitting. Als eerste zullen de knelpunten tijdens het verhoor worden besproken, daarna de taalproblemen en het recht op participatie.

4.1 Verhoor van jeugdigen met taalproblemen

In 2015 zijn er in Nederland 23.000 jeugdigen onder de 18 jaar door de politie als verdachte gehoord.⁴⁵ Uitgangspunt van artikel 29a WvSv is dat het proces-verbaal van het verhoor zo veel mogelijk de 'eigen woorden' van de verdachte bevat.

Is het proces-verbaal wel accuraat en representatief genoeg voor het verhaal dat is verteld door een minderjarige verdachten met ernstige taalproblemen? In hoeverre zijn de 'eigen woorden' gebruikt? Hieronder zal uiteen worden gezet welke problemen men kan onderkennen door de ernstige (onopgemerkte) taalproblemen van een verdachte *tijdens* een verhoor.

Voor de raadsman en de verdachte zelf is het van belang om te weten of er taalproblemen in het spel zijn. Een groot risico van niet gediagnosticeerde taalproblemen⁴⁶ is dat onder druk – bijvoorbeeld als een jongere wordt verhoord door een politieambtenaar – de jongere waarschijnlijk één woord zinnen als antwoord geeft, weinig nauwgezet of uitgebreid is en onduidelijke antwoorden geeft. Jongeren ontwikkelen (bewust of onbewust) manieren om taalproblemen te verdoezelen, bijvoorbeeld door woorden of zinsdelen te herhalen die gebruikt worden door de interviewer, door stereotype antwoorden te geven, door bevestigend te antwoorden op ja/nee vragen, zelfs als ze die niet begrijpen en door korte stopwoorden te gebruiken zoals: 'dinges', 'uhm', 'weetnie', 'misschien'. Dit kan gepaard gaan met slecht oogcontact en af en toe een schouderophaling.⁴⁷

Een mogelijk gevolg van deze problemen is dat de interviewer ten onrechte aanneemt dat de reacties voortkomen uit sociale- of emotionele factoren (bijvoorbeeld vermijdingsgedrag, onbeleefdheid, schuldgevoel of het niet willen meewerken aan het interview) en niet uit de onderliggende taalproblematiek. Deze misinterpretatie kan de interviewer er toe

44 A.E. Barendsen & M. Vegter, 'Begrepen?! De rechtspositie van minderjarigen in het strafrecht bezien in het licht van enkele EU-richtlijnen', *JIP* 2017 (1) 48.

45 De Kinderombudsman, *Kinderrechtenmonitor 2016*, Universiteit Leiden, www.dekinderombudsman.nl/ul/cms/fck-uploaded/Kinderrechtenmonitor2016.pdf, p. 110.

46 Deze taalproblemen uiten zich onder andere in slechte auditieve vaardigheden, een kleine woordenschat en slechte vertelvaardigheden. Zie: P.C. Snow & M.B. Powell, 'Oral Language Competence, Social Skills and High-risk Boys: What are Juvenile Offenders Trying to Tell us?', *Children & Society* Jan, 2008-22(1), p. 16-28.

47 P.C. Snow & M. Powell, 'Contemporary Comments, Interviewing juvenile offenders: The importance of oral language competence', *Current Issues in Criminal Justice* 2004, vol. 16, nr. 2, p. 223.

zetten om nog meer lange, leidende en volhardende vragen te gaan stellen met nog minder duidelijke antwoorden tot gevolg.⁴⁸

Als het gaat om het vertellen van een gebeurtenis geven de onderzoeksresultaten nog meer reden tot ongerustheid. Jongeren met een ernstig taalprobleem zijn veel minder goed in staat om een chronologisch verhaal te vertellen en opvallend is dat specifieke details in een verhaal meestal ontbreken. Dit betekent dat jongeren met een ernstig taalprobleem in een nadelige positie verkeren als het gaat om het vertellen van 'hun verhaal', een vaardigheid die van fundamenteel belang is tijdens het verhoor en tijdens de interacties in de rechtszaal. Deze jeugdigen laten belangrijke details weg en zelfs als er details worden genoemd dan zijn er kwalitatieve tekortkomingen in de informatie die wordt gegeven. Als de interviewer zich niet bewust is van het onderliggende taalprobleem, dan kan het voorkomen dat delen van het verhaal verkeerd worden begrepen, niet worden geloofd, of nooit naar boven komen.

Er bestaat zoiets als een *conversational repair*, dat is de vaardigheid van een persoon om te herkennen dat de gesprekspartner iets niet heeft begrepen en dit vervolgens kunnen 'rechtzetten'. Jongeren met een ernstig taalprobleem zijn hier niet goed in. Daar komt nog bij dat de machtsverhouding tijdens een dergelijk interview of verhoor niet bijdraagt tot het toepassen van een *conversational repair* door de jongere.⁴⁹ Deze wetenschap is niet alleen van belang voor de politieambtenaar en de professionals in de rechtbank maar ook voor de advocaat van de jonge verdachte. Hij of zij baseert immers een deel van de verdedigingsstrategie op het verhaal van de verdachte. Volgens Van Kempen is er door een toename van de verantwoordelijkheden van de verdediging de afgelopen tien jaar ook het belang van de capaciteiten van de verdachte en raadsman toegenomen. Deze capaciteiten kunnen volgens hem niet los van elkaar worden gezien, de kwaliteit van de verdediging is afhankelijk van de capaciteiten van de raadsman en verdachte en hun onderlinge samenwerking.⁵⁰ Braanker signaleerde al in 2010 dat de aanwezigheid en actieve betrokkenheid van de raadsman in elk opsporingsonderzoek van belang is en dat er bij kwetsbare verdachten een *nog grotere* verantwoordelijkheid op zijn of haar schouders rust.⁵¹ Jeugdigen met ernstige taalproblemen vallen onder deze categorie kwetsbare verdachten.

Als het gaat om het begrip van- en afstand doen van bepaalde procedurele rechten, bijvoorbeeld het recht om te zwijgen (*Miranda warning* in de Verenigde Staten), zijn Goldstein e.a. ook tot de conclusie gekomen dat er reden is tot ongerustheid:

“Overall, the linguistic difficulties of juveniles impair both their receptive and expressive language abilities. Therefore, juveniles are likely to have problems (1) understanding the information provided to them in Miranda warnings and (2) communicating their understanding of their rights (or lack thereof) to police, parents, or attorneys. Given the combination of juvenile offenders' poor linguistic abilities with the high linguistic demands of juvenile warnings, juvenile suspects are at risk for failing to provide knowing and intelligent right waivers.”⁵²

48 P.C. Snow, D.D. Sanger, 'Restorative justice conferencing and the youth offender: Exploring the role of oral language competence', *International Journal of Language and Communication Disorders* 2011-8 (46-3), p. 324-333.

49 P.C. Snow & M. Powell, 'Contemporary Comments, Interviewing juvenile offenders: The importance of oral language competence', *Current Issues in Criminal Justice* 2004, vol. 16, nr. 2, p. 223.

50 P.H.P.H.M.C. van Kempen, 'Aandacht voor de slechts beperkt capabele verdachte in voor- en hoofdonderzoek – aanbevelingen voor de wetgever', *DD* 2016/22, p. 273.

51 M.B. Braanker, 'Verstandig recht, recht naar verstand. De rechtspositie van kwetsbare verdachten, in het bijzonder verstandelijk beperkten, na Salduz', *Strafblad* 2010, p. 316.

52 N.E.S. Goldstein e.a., 'Potential impact of juvenile suspects' linguistic abilities on Miranda understanding and appreciation', in: M. Tiersma & L. Solan, *The Oxford Handbook of Language and Law*, Oxford: Oxford University Press 2016, p. 302.

Jeugdigen met een ernstig taalprobleem lopen dus het risico dat ze procedurele rechten, zoals de cautie of het recht op bijstand van een advocaat, niet begrijpen en dat ze bij het vertellen van 'hun verhaal' tijdens het verhoor niet of verkeerd worden begrepen.

Zoals eerder gezegd, speelt de raadsman tijdens het verhoor een belangrijke rol. Het Besluit inrichting en orde politieverhoor geeft de raadsman de mogelijkheid om direct na aanvang van het verhoor en direct voor afloop opmerkingen te maken of vragen te stellen.⁵³ Dit zou ook de mogelijkheid kunnen bieden voor de raadsman om de verhorende ambtenaar te wijzen op eventuele taalproblemen bij de verdachte en de problemen die daardoor kunnen ontstaan tijdens een verhoor. De verhorende ambtenaar kan de raadsman de mogelijkheid geven om ook tijdens de ondervraging *vaker* te interveniëren dan in de regelgeving is vastgelegd, als dit naar het oordeel van de verhorende ambtenaar doelmatig en redelijk is.⁵⁴ Juist als er sprake is van ernstige taalproblemen is dit zeer redelijk. Op grond van het Besluit is een raadsman tevens bevoegd de verhorende ambtenaar opmerkzaam te maken dat een verdachte de hem gestelde vraag niet begrijpt.⁵⁵ In de Nota van toelichting wordt een knelpunt gesignaleerd: hoe moet de raadsman beoordelen of de verdachte het heeft begrepen zonder dit bij hem of haar na te gaan? Het is de raadsman op grond van artikel 5 van het Besluit immers in beginsel niet toegestaan om tijdens het verhoor vragen te stellen. Daarmee is deze bevoegdheid een wassen neus. Volgens de Nota van toelichting kunnen de meeste verdachten zelf goed aangeven of zij een vraag begrijpen en zijn ook de verhorende ambtenaren in staat dit te beoordelen. Er is daarom door de politie bepleit om dit onderdeel te schrappen.⁵⁶ Dat is – gelukkig voor de verdachte – niet gebeurd.

Een verdachte met ernstige taalproblemen zal niet snel *zelf* aangeven dat hij of zij iets niet heeft begrepen. Een verhorende ambtenaar en de raadsman zullen dit – zonder voldoende scholing – zeer waarschijnlijk niet opmerken. En de raadsman kan alleen ingrijpen als hij dit – zonder navraag bij de verdachte – opmerkt.

Het is dus belangrijk dat ernstige taalproblemen worden onderkend *voorafgaand* aan het eerste verhoor. Taalproblemen maken de verdachte kwetsbaar tijdens het verhoor en kunnen leiden tot (grote) misverstanden, met alle consequenties van dien. De raadsman heeft sinds kort wel de mogelijkheid om de verhorende ambtenaren hier voorafgaand aan het verhoor op te wijzen.

4.2 *Taalproblemen en het recht op effectieve participatie*

Taalproblemen bij jeugdige verdachten kunnen momenteel nog worden gezien als een 'onzichtbare handicap'. De hierboven beschreven taalproblemen en de daarmee gepaard gaande beperkingen worden momenteel immers niet gediagnosticeerd – en zijn niet zichtbaar – voor, tijdens of na het strafproces voor de professionals. Wanneer een minderjarige wordt verdacht van een strafbaar feit is het essentieel dat hij het strafproces begrijpt waarin hij verwickeld raakt. Wanneer dat niet het geval is, komt zijn recht op een eerlijk proces zoals beschermd in artikel 6 EVRM in het geding.

Rap en Weijers identificeren drie momenten van actieve inbreng (participatie) van de jeugdige verdachte tijdens een jeugdstrafrechtzitting. Het eerste moment is na het voorlezen van de tenlastelegging door de officier van justitie en het behandelen van de feiten en omstandigheden door de rechter. Meestal wordt de verdachte het woord gegeven om zijn

53 Artikel 5, lid 2. Besluit van 26 januari 2017, houdende regels voor de inrichting van en de orde tijdens het politieverhoor waaraan de raadsman deelneemt (Besluit inrichting en orde politieverhoor), *Stb.* 2017, 29.

54 Besluit van 26 januari 2017, houdende regels voor de inrichting van en de orde tijdens het politieverhoor waaraan de raadsman deelneemt (Besluit inrichting en orde politieverhoor), *Stb.* 2017, 29 (NVT), p. 11.

55 Artikel 6, onder a. Besluit inrichting en orde politieverhoor.

56 Besluit inrichting en orde politieverhoor (NVT), p. 14.

kant van het verhaal naar voren te brengen. Het tweede moment is als de jeugdige wordt uitgenodigd om commentaar te leveren op de rapportage en zijn of haar persoonlijke omstandigheden toe te lichten.⁵⁷ Het derde moment is de mogelijkheid om nog iets naar voren te brengen als *'laatste woord'*.⁵⁸ Rap en Weijers hebben uitgebreid onderzoek gedaan naar de jeugdstrafrechtzittingen in een aantal Europese landen aan de hand van 2 kernbegrippen: *participatie* en *begrip*. Zij kwamen wat *participatie* betreft in Nederland tot een positief oordeel, alleen bleek er onder Nederlandse kinderrechtters sprake te zijn van grote verschillen met betrekking tot de gehanteerde gesprekstechnieken. Training is het advies. Wat betreft het *begrip* was het oordeel minder positief: de motivering van de rechtelijke beslissing is aan de magere kant, echt zorgelijk is het veelvuldig gebruik van juridisch jargon. Zij stellen vast dat het taalgebruik in het algemeen en het gebruik van juridisch jargon in het bijzonder ervoor zorgt dat grote delen van wat op de zitting wordt besproken langs de jeugdigen heengaan en hem de ervaring bezorgen er eigenlijk buiten te staan.⁵⁹

Tijdens een proces tegen een minderjarige komt in geval van een ernstig taalprobleem zijn (recht op) participatie in de knel. Jeugdigen moeten effectief kunnen participeren en dat kan niet als ze het proces niet goed begrijpen of zich niet goed genoeg duidelijk kunnen maken. Artikel 12 IVRK – het recht om te worden gehoord – is voor de jeugdige die met strafrecht in aanraking komt van essentieel belang en strekt zich uit tijdens het hele strafproces tot alle professionals in de keten.⁶⁰ Als het gaat om effectieve participatie heeft het Europese Hof in *SC v. United Kingdom*⁶¹ geoordeeld dat de verdachte het recht heeft om effectief te kunnen participeren en dat betekent niet alleen het recht om aanwezig te zijn en de procedure te volgen.⁶²

Volgens Rap zijn er vier voorwaarden om het begrip van jeugdige verdachten te faciliteren tijdens het strafproces: 1) het doel en de procedure uitleggen en de rol van alle deelnemers; 2) juridisch jargon vermijden; 3) het vonnis en straf uitleggen; 4) een bijdrage leveren zodat de verdachte de gevolgen van de misdaad begrijpt.⁶³ Een aantal problemen doet zich voor bij jeugdigen met een ernstig taalprobleem. Hoe kunnen deze voorwaarden worden vervuld als men niet weet of er sprake is van een ernstig taalprobleem? Uit eerder onderzoek is duidelijk geworden dat (alle) jeugdigen onder de 14 jaar moeite hebben om een strafproces te begrijpen.⁶⁴ Uit taalonderzoek blijkt dat ook oudere jeugdigen hier moeite mee kunnen hebben. Hoe kan men aan jeugdigen goed uitleggen wat hun rechten zijn als men niet weet of er problemen zijn met het begrijpen van de uitleg? Hoe controleert men of de jeugdige *echt* heeft begrepen wat de impact is van hetgeen hij of zij verklaart?

57 Het woord kan bij de eerste twee momenten ook door de raadsman worden gevoerd. In een dergelijk geval is er alleen actieve inbreng bij *het laatste woord*.

58 S. Rap & I. Weijers, *De jeugdstrafrechtzitting: een pedagogisch perspectief, De communicatie tussen jeugdrechter en jeugdige verdachte*, Raad voor de rechtspraak, Den Haag: Sdu Uitgevers 2011, p. 99.

59 *Ibid.*, p. 142-143.

60 Art 12 IVRK lid 1: *De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in zijn staat is zijn of haar mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid. Lid 2: Hiertoe wordt het kind met name in de gelegenheid gesteld te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind treft, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling, op een wijze die verenigbaar is met de procedureregels van het nationale recht.*

61 EHRM 15 juni 2004, nr. 60958/00, (*SC/United Kingdom*), par. 28-29.

62 Zie nader paragraaf 4.1 'Waarborgen van effectieve participatie door de verdachte', van P.H.P.H.M.C. van Kempens bijdrage, 'Aandacht voor de slechts beperkt capabele verdachte in voor- en hoofdonderzoek – aanbevelingen voor de wetgever', *DD* 2016/22, p. 274-277.

63 S. Rap, 'A Children's Rights Perspective on the Participation of Juvenile Defendants in the Youth Court', *International Journal of Children's Rights* 2016 (24), p. 103.

64 *Ibid.*, p. 100.

Hieruit volgt dat als het gaat om jeugdige verdachten met ernstige taalproblemen artikel 12 IVRK een groot knelpunt kan zijn. Deze jeugdigen verkeren in een nadelige positie als het gaat om begrijpen van informatie en het vertellen van 'hun verhaal', vaardigheden die cruciaal zijn tijdens het verhoor en tijdens de interacties in de rechtszaal. Zonder inzicht in de taalproblemen van deze jeugdigen wordt de kwetsbaarheid van deze jeugdigen *niet* onderkend.

Als het gaat om participatie dan zijn er drie Europese richtlijnen van belang. Dat betreft de Richtlijn 2010/64/EU (PbEU L280) betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures; de Richtlijn 2012/13/EU (PbEU L142) betreffende het recht op informatie in strafprocedures en de Richtlijn 2013/48/EU (PbEU L294) betreffende het recht op toegang tot een advocaat.⁶⁵ Met betrekking tot de implementatie van deze richtlijnen is door *Defence for Children* onderzocht of procedurele rechten van minderjarigen die niet de Nederlandse nationaliteit hebben en die in aanraking komen met het strafrecht, voldoende zijn gewaarborgd.⁶⁶ De uitkomsten en aanbevelingen van dit onderzoek zijn ook van belang voor autochtone jeugdigen en jeugdigen met een migratieachtergrond met een ernstig taalprobleem.

Een van de belangrijkste conclusies van het onderzoek van *Defence for Children* is dat een taalbarrière de minderjarige *kwetsbaar* maakt tijdens een strafproces. Het is volgens dit onderzoek daarbij niet zo dat elke niet-Nederlandse minderjarige per definitie de Nederlandse taal *onvoldoende* beheerst, noch is het zo dat elke minderjarige met de Nederlandse nationaliteit de Nederlandse taal *wel* voldoende beheerst.⁶⁷

Er wordt geen onderscheid gemaakt bij de uitoefening van rechten van Nederlandse en niet-Nederlandse minderjarigen. Toch worden volgens de auteurs de bepalingen uit de drie richtlijnen in de Nederlandse regelgeving en praktijk maar ten dele gewaarborgd. Ze doen een aantal aanbevelingen. Onder meer dat verbalisanten meer kennis moeten hebben van de taalontwikkeling van dove- en slechthorende kinderen. En dat er momenteel geen informatiemateriaal voorhanden is dat is afgestemd op de capaciteiten van deze groep jeugdigen.⁶⁸ Er is wel een folder beschikbaar in 20 verschillende talen maar deze folder is niet specifiek op jongeren toegespitst, waardoor de informatie waarschijnlijk niet wordt begrepen.⁶⁹ In de aanbevelingen wordt de noodzaak gezien voor een specifieke groep doven en slechthorenden. Mijns inziens zouden deze aanbevelingen over speciale scholing en aangepaste informatievoorziening ook moeten gelden voor alle jongeren met ernstige taalstoornissen en communicatieproblemen. Ongeacht de oorzaak of de achtergrondproblematiek van de jongeren.

65 Sinds 1 maart 2017 is de Wet van 17 november 2016, *Stb.* 2016, 475 in werking getreden welke wet Richtlijn 2013/48/EU betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures beoogt te implementeren. En sinds 1 maart 2017 is het hiervoor al genoemde Besluit van 26 januari 2017, houdende regels voor de inrichting van en de orde tijdens het politieverhoor waaraan de raadsman deelneemt (Besluit inrichting en orde politieverhoor), *Stb.* 2017, 29, in werking getreden waarmee de regels met betrekking tot de rol en bevoegdheden van een advocaat tijdens het politieverhoor en het al langer bestaande recht op consultatie van een raadsman voorafgaand aan het verhoor worden geformaliseerd.

66 Defence for Children International The Netherlands – ECPAT The Netherlands: *Procedural Rights of Juveniles Suspected or Accused in the European Union*, *Terres des Hommes*: 14 november 2016.

67 *Ibid.*, p. 50.

68 *Ibid.*, p. 50-51.

69 A.E. Barendsen & M. Vegter, 'Begrepen?! De rechtspositie van minderjarigen in het strafrecht bezien in het licht van enkele EU-richtlijnen', *JIP* 2017 (1) 48.

Volgens het EHRM is één van de capaciteiten die van belang is voor effectieve participatie het taalvermogen.⁷⁰ Bij verdachten die de taal niet goed beheersen moet er in ieder geval een tolk aanwezig zijn en Staten hebben een positieve verplichting om extra bescherming te bieden bij kwetsbare verdachten die ook niet of nauwelijks kunnen lezen en schrijven.⁷¹ De extra bescherming die momenteel in Nederland wordt geboden bij bepaalde misdrijven⁷² aan verdachten jonger dan 16 jaar of verdachten met een (kennelijk) verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis is de verplichte audiovisuele registratie van het verhoor. Door deze opnames kan een zittingsrechter zich een eigen oordeel vormen over een verweer dat tijdens het verhoor te veel of ongeoorloofde druk is uitgeoefend door de politie.^{73,74} Verdachten zonder verstandelijke beperking maar mét een ernstig taalprobleem krijgen deze bescherming momenteel niet in Nederland.

5. Conclusie en aanbevelingen

Onderzoek van de afgelopen jaren in de Verenigde Staten, Engeland en Australië naar taalvaardigheden bij jeugdige verdachten heeft aangetoond dat een groot percentage van de jeugdigen in het strafrechtssysteem een significante, en daarvoor niet gediagnostiseerde, ernstige taalstoornis hebben. Er wordt steeds meer bewijs gevonden dat taalvaardigheden als 'sleutelcompetentie' worden geïdentificeerd.⁷⁵ Ook in Nederland blijkt dat er bij 90% van de gedetineerde jeugdigen sprake is van een taalstoornis, bij 76,7% is zelfs sprake van een *ernstige* taalstoornis.

De taalproblemen van deze jeugdigen kunnen worden gezien als een 'onzichtbare handicap' binnen het jeugdstrafrecht. (Niet gediagnostiseerde) taalproblemen maken de verdachte kwetsbaar, vooral tijdens het verhoor en als het gaat om het recht op effectieve participatie tijdens het strafproces. Deze kwetsbaarheid moet leiden tot compensatiemaatregelen. Een dergelijke tendens is momenteel te zien ten aanzien van andere kwetsbaren zoals beperkt capabele verdachten.

Een eerste aanbeveling die kan worden gedaan is om in Nederland een systeem in te richten – naar Engels voorbeeld – van *intermediaries*. In Engeland bestaat er voor alle jeugdi-

70 O.a. EHRM 14 oktober 2014, nr. 45440/04 (*Baytar t. Turkije*), par. 46-59 (schending wegens afwezigheid tolk bij politieverhoor), EHRM 19 december 1989, nr. 10964/84 (*Brozicek t. Italië*), par. 38-42 (Informatie moet gegeven worden in een taal die wordt begrepen), EHRM 5 april 2011, nr. 35292/05 (*Saman t. Turkije*), par. 27-37 (schending wegens afwezigheid tolk bij politieverhoor).

71 EHRM 5 april 2011, nr. 35292/05 (*Saman t. Turkije*), par. 27-37 (schending wegens afwezigheid tolk bij politieverhoor).

72 Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0032552/2013-01-01>. Onder A: Het is verplicht om geluidsopnames van verhoren te maken als het gaat om verdachten van misdrijven die strafbaar zijn gesteld in het Wetboek van Strafrecht en waarbij er een overleden slachtoffer is of een strafbedreiging van 12 jaar of meer staat op het betreffende delict of sprake is van evident zwaar lichamelijk letsel of een zedendelict betreft met een strafbedreiging van 8 jaar of meer of seksueel misbruik in een afhankelijkheidsrelatie.

73 *Ibid.*, onder b: Audiovisuele registratie is verplicht: 1. bij alle verhoren van verdachten en geplande verhoren van getuigen en aangevers wanneer de verhoorder tijdens de uitvoering van het verhoor wordt ondersteund door een gedragsdeskundige of de persoon die wordt verhoord kwetsbaar is én er sprake is van een hierboven onder a genoemd misdrijf. Kwetsbaar zijn minderjarige onder de 16 jaar en personen met een (kennelijke) verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis. Indien de minderjarige onder de 12 jaar is, wordt het verhoor in een kindvriendelijke studio afgenomen. 2. wanneer een getuige wordt gehoord door een gedragsdeskundige.

74 J. uit Beijerse, *Jeugdstrafrecht, Beginselen, wetgeving en praktijk*, Apeldoorn: Maklu 2013, p. 113.

75 P.C. Snow e.a., 'Improving communication outcomes for young offenders: A proposed response to intervention framework', *International Journal of Language & Communication disorders* 2015-50(1), p. 1-13.

gen met communicatieproblemen een ‘special measure’ op grond van de Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999 die de jeugdigen helpt voorafgaand en tijdens het strafproces met behulp van *intermediaries*.⁷⁶ De rechter bepaalt of deze speciale voorziening wordt ingezet.⁷⁷ De voornaamste verantwoordelijkheid van een Intermediary is om complete, coherente en vooral *accurate* communicatie te bewerkstelligen tussen degene die wordt verhoord door de politie of wordt bevraagd in de rechtbank.⁷⁸ Steeds meer rechters in Engeland staan toe dat een verdachte gebruik maakt van de service van een *intermediary*. De achterliggende gedachte is dat een verdachte met communicatieproblemen op deze manier is verzekerd van een eerlijk proces.⁷⁹ In Engeland is inmiddels door vele professionals jarenlange ervaring opgedaan met dit systeem en de resultaten lijken tot nu toe positief.⁸⁰ Daarnaast bestaat er in Engeland ‘The Advocates Gateway’, een platform waarbij zowel rechters als advocaten samenwerken om de rechten van de kwetsbare verdachte en getuige zo optimaal mogelijk te beschermen.⁸¹ Het doel van ‘The Advocates Gateway’ is om gratis toegang te verschaffen tot praktische, *evidence-based* voorlichting, om na- en bijscholing voor de professionals te organiseren en ze bieden een tiental ‘Toolkits’ om verhoor van kwetsbare verdachten (waaronder verdachten met cognitieve- en taalproblemen) te faciliteren en de ‘fair trial’ rechten te waarborgen. Uitgangspunt is om internationaal een wetenschappelijk debat op gang te brengen over kwetsbare verdachten.^{82,83} Een aanbeveling met betrekking tot het verhoor is om een derde bij het verhoor te laten. Bij de politie in Nederland is het inmiddels een gangbare praktijk dat derden aanschuiven bij het verhoor zodra de verhoorders menen dat de aard van de zaak of de lichamelijke of geestelijke toestand van de verdachte daar aanleiding toe geeft.⁸⁴ Een verdachte met ernstige taalproblemen zou daar ook aanleiding toe moeten geven. Een derde zou een deskundige, zoals een forensisch logopedist of – linguïst^{85,86} of – naar Engels voorbeeld – een *intermediary* kunnen zijn.

76 Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999, section 29. Te raadplegen via www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/23/contents.

77 Alle jeugdigen onder de 18 met een communicatieprobleem kunnen voor deze speciale voorziening in aanmerking komen, maar ook (volwassen) getuigen en verdachten met een ernstig taalprobleem, met doof- en slechthorendheid of met een leerstoornis of een mentaal probleem. Intermediaries zijn speciaal opgeleid en geregistreerd en worden gezien als een onafhankelijke nieuwe beroepsgroep in de rechtbank, waar ze ook verplicht een eed afleggen.

78 J. Plotnikoff & R. Wilson, *Intermediaries in the criminal justice system, improving communication for vulnerable witnesses and defendants*, Bristol: Policy Press 2015, p. 8-10.

79 Zie www.theadvocatesgateway.org/.

80 J. Plotnikoff & R. Wilson, *Intermediaries in the criminal justice system, improving communication for vulnerable witnesses and defendants*, Bristol: Policy Press 2015, p. 7-16.

81 Zie: www.theadvocatesgateway.org/.

82 P. Cooper & L. Hunting, *Addressing Vulnerability in Justice Systems*, London: Wildy, Simmonds & Hill Publishing 2016, p. xvii.

83 Ook een andere organisatie in Engeland: ‘The Communication Trust’ deelt informatie via een website en richt zich speciaal op professionals die werken met delinquente jeugdigen met taalproblemen. Zie: www.sentencetrouble.com.

84 G.J. Pulles, *VN Gehandicaptenverdrag, Tekst en Toelichting*, Den Haag: Boom juridisch 2016, p. 57.

85 Logopedisten zijn in Nederland voornamelijk werkzaam in de eerste- en tweedelijnsgezondheidszorg en in het onderwijs. In Nederland spelen logopedisten geen rol in de strafrechtelijke keten, in tegenstelling tot andere landen zoals Australië, Engeland en Schotland, waar evidence-based werken van logopedisten in de justitiële sector veel gebruikelijker is.

86 A. Clark, E. Barrow & K. Hartley, ‘Unmet need in Scotland’s criminal justice system’, *Feature Criminal Justice* 2012-2, p. 20-21; J. Clegg e.a., ‘Language abilities of secondary age pupils at risk of school exclusion: A preliminary report’, *Child Language Teaching and Therapy* 2009-25(1), p. 123-139; R. Homel e.a., ‘Canberra: Australian Institute of Criminology. The pathways to prevention project: Doing developmental prevention in a disadvantaged community’, *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice* 2006-323, p. 1-6.

De tweede aanbeveling die kan worden gedaan is al eerder en vaker voorgesteld: namelijk om goede scholing te organiseren voor iedereen die te maken heeft met deze kwetsbare verdachten.⁸⁷ En dan specifiek een scholing om ernstige taalproblemen te (h)erkennen en gesprekstechnieken toe te passen om *accurate* communicatie te bewerkstelligen en te faciliteren. Rap en Weijers hebben in 2011 al een aanbeveling gedaan om kinderrechtshouders trainingen te laten volgen op het gebied van communicatie met jeugdigen.⁸⁸ Ook Van den Brink benadrukt het belang van deze trainingen en zegt dat de rechter in zijn ogen een 'actieve zorgplicht' heeft om ervoor te zorgen dat de verdachte begrijpt wat er wordt gezegd, zodat hij zo volwaardig mogelijk kan participeren.⁸⁹

De laatste aanbeveling bestaat uit het ontwikkelen van een laagdrempelige, gevalideerde taalscreening die door iedereen afgenomen kan worden.⁹⁰ Het probleem van de 'onzichtbare handicap' is voor een groot deel te ondervangen indien er in een zo vroeg mogelijk stadium een korte, eenvoudige taalscreening zou worden uitgevoerd, vergelijkbaar met het SCIL instrument dat is ontwikkeld om laag verstandelijk beperkte jeugdigen te identificeren, en de Taalmeter om lees- en schrijfproblemen te identificeren.⁹¹ Als politieambtenaren deze taalscreening voorafgaand aan een eerste verhoor afnemen dan kan er op tijd advies van een deskundige (zoals hiervoor beschreven) worden ingeroepen en dan is tijdens het hele traject duidelijk of de jeugdige verdachte wel of niet met een ernstig taalprobleem kampt. De verdachte kan, indien nodig, later een uitgebreider onderzoek ondergaan. Door een vroegtijdige signalering in het leven te roepen heeft men in ieder geval rekenschap gegeven van het feit dat er mogelijk ernstige problemen zijn met de taalvaardigheden bij deze groep jeugdigen en men kan deze kennis meenemen naar alle betrokken ketenpartners tijdens het gehele strafproces. Op die manier voldoet de Staat aan de positieve verplichtingen en de 'special protection measures' die voortvloeien uit internationale, Europese en nationale regelgeving, en zijn de rechten van jeugdige verdachten met ernstige taalproblemen optimaal gewaarborgd.

87 Defence for Children International The Netherlands – ECPAT The Netherlands: *Procedural Rights of Juveniles Suspected or Accused in the European Union*, Terres des Hommes: 14 november 2016, p. 50-52; VN Kinderrechtencomité, *General Comment nr. 10 (CRC/C/GC/10)*, 25 april 2007, par. 63; VN Kinderrechtencomité, *General Comment nr. 20 (CRC/C/GC/20)*, 6 december 2016, par. 23; VN Kinderrechtencomité, *General Comment nr. 1 (CRC/C/GC/1)*, 19 mei 2014, par. 39.

88 S. Rap & I. Weijers, *De jeugdstrafrechtzitting: een pedagogisch perspectief, De communicatie tussen jeugdrechter en jeugdige verdachte*, Raad voor de rechtspraak, Den Haag: Sdu Uitgevers 2011, p. 142.

89 Y.N. van den Brink, 'De onschuld voorbij? Over de toepassing van de voorlopige hechtenis ten aanzien van minderjarige verdachten in Nederland', *FJR* 2012, afl. 1, p. 11.

90 Het gebruik van een universele taalscreening voor jeugdigen die in contact komen met het justitiële systeem wordt ook aanbevolen door Snow e.a. in: P.C. Snow e.a., 'Improving communication outcomes for young offenders: A proposed response to intervention framework', *International Journal of Language & Communication disorders* 2015-50(1), p. 1-13.

91 Zie: SCIL 14-17 en SCIL 18+. H. Kaal et. al., "Identifying offenders with an intellectual disability in detention in The Netherlands", *Journal of Intellectual Disabilities and Offending Behaviour* 2015-6 (2), p. 94-101. Zie voor de Taalmeter van *Stichting Lezen & Schrijven*: <https://basismeters.nl/meters/taalmeter-1f/> en M.M. Kommer, 'Zelf werken aan terugkeer', *Sancties* 2016/32 (p. 214).